

Daganteckningar

av Marcus Lindsköld

Läkarstudent på termin 10 i Malmö. Intressen: medicinhistoria och anestesiologi.

Högst upp på väggen i medicinklinikens aula på Malmö Allmänna Sjukhus hänger det en enorm tavla som illustrerar medicinhistorien. I konstverket blandas porträtt av pestläkare, DNA-molekylen och Asklepios stav med stora namn som Harvey, Fleming och Vesalius. Ingen, inte ens det äldre gardet i Sydsvenska Medicinhistoriska sällskapet vet när tavlan placerades där. Men jag vet, efter noggranna undersökningar, att den tillkommit åtminstone efter 1995. År 1954 invigde Tage Erlander aulan, och då var den inte där. På bilder från tillställningen kan man se den homogena flocken av äldre vita män i perfekta rader nere på golvet. Vita, flygiga tofsar av hår högst upp på skalpen. Tage Erlander står mitt i kärnan av folkhemmets välfärdssymbol i Sosse-Malmö: Allmänna Sjukhuset. Han har hornbågade glasögon och håller händerna avslappnat framför könet med fingertopparna mot varandra. På var sida om talarpodiet står en liten palm. Till höger i bild (patientens vänster) sitter en ung man med vad som ser ut att vara en cello. Självfallet vettskrämd, antagligen kandidat. Aulan i sig är inte helt olik en anatomisk teater, med branta åhörarläktare omslutande golvet i en halv ellips. Mörka träbänkar och höga ryggstöd. I 60 års tid har livrädda kandidater smugit in högst upp och runnit ner i bänkarna. Men längst ner återfinns icke ett uppsprättat lik och en skräckmästare som redovisar dödens patologisk-anatomiska diagnos. Nej, en högljudd dittvingad ST-läkare flaxar runt nere i ovalen, väsensild från liket. På den första kliniska terminen när jag nästan 60 år efter Tage som nykläckt kandidat med tvättad hals och för stor rock kom in i denna traditionstygda sal baxnade jag av den vidunderliga tavlan som hängde där uppe. I mitten på konstverket kunde jag skönja en text, och i pausen gick jag fram för att se vad det stod. Det var Hippokrates kända aforism:

Livet är kort, konsten lång
det rätta tillfället är flyktigt
erfarenheten bedräglig
omdömet svårt.

En sträng spändes inom mig. Jag torkade mig bakom öronen, knäppte rocken, rätade på ryggen och sade tyst för mig själv: Det var som fan.

Den terminen pratade vi om en sjukdom som fortfarande behandlas med åderlåtning, eller flebotomi som det kallas med en medicinsk term - ändock, man ska tappas på blod. Sjukdomen har många namn. Läkare kallar den hemokromatos. Hem, från grekiskans haima, som betyder blod, och chroma som betyder färg. Blodfärg. Det hela beror på en genetisk defekt som gör att tarmen tar upp för mycket järn från maten. Kroppen kan inte göra sig av med järn, och då lagras överskottet in i olika organ, som lever, bukspottskörtel och hjärta. Organen "blodfärgas", då järn är en viktig beståndsdel i blodets syrebärande molekyl, hemoglobinet. Sjukdomen har också ett mer allmogesverigeklingande namn, "jämtlandssjuka", för den var lite vanligare i Jämtland. Eller "bronsdiabetes", eftersom bukspottkörteln skadas av järninlagringen och slutar producera insulin. "Brons", eftersom man får gulsot då levern sviktar av skador från järnet. Förr diagnosticerades sjukdomen med leverbiopsi som sedan färgades in med berlinerblått (på engelska det mer vackert klingande "Perls' Prussian Blue") för att kunna se järnet i mikroskop. Det var den första syntetiska färgen och upptäcktes av en slump av en skojarare i Preussen i början av 1700-talet. Inte nog med att det är en vacker färg som patologer doppar glas i, det är också en antidot mot förgiftning av vissa tungmetaller och har givit namn åt cyanid, då kyanos är det grekiska ordet för blå. För fullständighetens skull kan nämnas att motgiftet vid cyanidförgiftning är det banala Vitamin B12 som, passande nog, är intensivt rött till färgen. Under 1800-talet industrialiserades framställningen av berlinerblått och färgen blev billig. Då blev det populärt bland de fattiga bönderna att måla sina möbler blå istället för den trista gamla falu röd de haft i alla år. Människan strävar ju som bekant upp. Hon bär stråna till sin bädd ett åt gången. Och det är alltså därför det betyder att man tabbat sig något oerhört om man, som talesättet, "skitit i det blå skåpet" eftersom det är extra fint och nytt. Jag fick rysningar av tanken på den jämtske grisbonden med skrumplever och gula ögonvitor sittande bredvid sitt blå skåp, helt ovetandes om den räta linjen mellan hans dödsångest och möbelsnickeri.

Jag anade då att medicinen var något större än det dittills varit av två och ett halvt års blädbrande i amerikanska tusensidorsböcker, färgpennor, anatomimodeller, minnesramsor, spex, "ärtsoppa med punsch" och problembaserat lärande. Det skulle nu knytas ett band från allt detta över till en skröplig kropp på en sjukhusbrits. Detta under av evolution, framför vilken kandidaten står utlämnad, men förberedd på så vis att hen kan alla (nåja) kranialnerver, vet (på

ett ungefär) hur cancer ser ut i mikroskop samt (har ett hum om) hur protein fosforyleras i bestämda kaskader inuti en cell. Alltså ett band från akademien till alla dessa samhällets grundstenar som oavbrutet rullas in till Allmänna Sjukhuset dag som natt, år ut och år in. Vissa av de riktigt gedigna Kockums-gubbarna som skickas upp på medicinavdelning 5 för standardservicen - urvätskning, husets vin-antibiotika, lungröntgen och inhalationer - kallar det kort och gott för "allmänna". Jag fick höra att den enda gången akutmåvårdsavdelningen varit helt tom var den 19 juni 2010 när kronprinsessan Victoria gifte sig! Hur våra äldre kämpade den dagen. En extra kudde under huvudet, upp med benen, kippa efter andan! Sen till slut - kapitulation. Ambulans iväg från teven. Kungahuset klarar sig utan dem. Slappa i huden, fnasiga, utmärglade, intorkade, febriga, konfusoriska rullas de in. De är bleka och har små utslag, blåmärken. De ska stagas upp. Tas om hand. Skjutas i vätska. Vederkvicka deras lemmar! Bekämpa mikroorganismerna som försöker röta kroppen - det är ännu inte deras tid! Men problemet - hur ska linjen dras? Hur ska avgrunden överbryggas mellan dessa övre medelklassens prästbarn från Småland som legat i Lund 5 terminer till kvarteret Korpen-tanten som slitit ut sin rygg på Kockums? Till bonden från slätten med gula ögonvitor? Hur ska vi nå fram till sjukdomen som döljer sig i människan?

Ta en sådan sak som neurologin. Något har eller har inte hänt inuti kroppen. Nervläkaren sitter där på en rullande pall och åker fram och tillbaks - rocken fladdrar där bak - narig i ansiktet, tre små barn hemma. Kanske redan druckit två koppar kaffe. Doktorn är inte ung längre, för det tar tid att bli doktor. Men det är inte viktigt här. Det viktiga - vi har icke tillgång till denna kropp vi ska undersöka eller hjälpa eller båda. Framför sitter en patient som börjat en liten vårdturné. Det har ringts till vårdcentral. En tid någon månad fram har bokats. Dagen för besöket kommer, och med den också rädslan: Har jag kräftan? Detta är alla patienters undran. Självklart undrar de mer specifika saker också som de läst på internet, alla de andra hemska sjukdomarna, men kräftan finns i tankarna. Det frågas och kläms och tas väl något blodprov och allmänläkaren - denna portvakt - remitterar runt lammen han vakar över i regionen. Så, till neurologen. Där rullar den vitklädde runt på pallen. Hur ska hen nå sjukdomen? Hur ska sjukdomen stansas ut ur denna kropp? Är doktorn en skulptör vid ett marmorblick? Är doktorn en avtäckare av verkligheten? Nej. Doktorn är en tjuv om natten som smygande ska hämta hem vad som eftersöks. Århundraden av observationer och experiment har lett till vad som är knep, ja, knep! På väggen hänger fåfängt "Une leçon clinique" där Charcot kämpar på. Så får neurologen banka, känna,

utföra en liten dans med patienten för att locka fram sjukdomen. Eller om en så vill - hitta små vägar in i denna kropp som med en storartad elegans döljer sitt inre med fascior och membran. Och till sist - sjukdomen har vi ändå uppfunnit. Reumatologerna sa till oss kandidater att sjukdomarna, de har vi alla hittat på. Men det gör ingenting för de är ändå samma sak allihop: inflammation! Och psykiatern menade att diagnoserna fanns i vår fantasi, för att tillfredsställa ett urbehov. Vi vet aldrig allt om sjukdomen. Vi känner några brottsstycken, och dessa griper vi envist tag i. Forsynt frågade jag neurologen hur vi skulle framföra till en ung patient att vi ville göra en bildundersökning av hjärnan. Patienten skulle ju bli orolig! Svaret:

- Vi ska säga att vi vill titta in i hjärnan för att se varför det gör ont i huvudet.

Hundrafemtio år tillbaka i tiden sitter Jean-Martin Charcot och stirrar i trans på en patient, suggererar fram symtom. Han vet det inte, men magnetresonans-tomografen är hans våta dröm. "Vi ska säga att vi vill titta in i hjärnan för att se varför det gör ont i huvudet". Precis där är den unge kandidatens brygga över till den långa korridoren på akutmottagningen på Malmö Allmänna Sjukhus fast som nu är Skånes Universitetssjukhus i Malmö, "SUS Malmö". En patolog föreläste för oss under den massiva tavlan i medicinklinikens aula, karakteristiskt rufsig i håret, ett lätt grått skimmer kring tinningen, rockfickorna gula av smuts. Överlägsen, butter, men ändå kvick och med en dialektal stringens frågade han oss med armen nonchalant över pulpeten:

- SUS är ett ord på latin, vet ni ens vad det betyder på svenska?

Såklart visste ingen.

- Det betyder svin. Gris.

Jag blev alldeles torr i munnen.

Så visade patologen en infografisk poster gjord av den tyske gynekologen Fritz Kahn (vilken för övrigt överlevde en jordbävning i Marocko genom att gömma sig i en sarkofag!) som heter "Der mensch als industriepalast". Den visade människokroppens funktioner som vore det en maskin med små arbetare där inne. Inte helt olikt undervisningsfilmerna "En cellsam historia" jag hade fått se på tjockteve med VHS på en inrullad hylla i mellanstadiet. Han pratade om homeostas och så använde han sig av liknelsen som blivit så populär bland föreläsare på medicinska fakulteten: den om Odysseus seglats mellan Scylla och Charybdis - två havsmonster. För att komma på avstånd från den ena var Odysseus tvungen att segla för nära den andra. Det var först efter några

terminer som en klasskamrat faktiskt läste Odysseén och där stod det klart och tydligt att Odysseus seglade närmre Scylla, för då skulle bara några ur besättningen dö istället för alla, om han hade kryssat närmre Charybdis. På så vis framstod inte analogin som särskilt passande för medicinska dilemman längre och jag frågade patologen vilket val som skulle motsvara Scylla, eftersom det ju var rätt val. Men han hade inte läst Odysseén.

På bilden han visade fanns också njuren med. När jag nu tänker på njuren dyker det upp en schematiserad Fritz Kahn-figur framför mig. Färgglad och pedagogisk men långt ifrån verkligheten. På obduktionerna ser jag hur det fantastiska sammanhang av människa som evolverats fram genom årmiljoner ter sig för blotta ögat. Det är - för att använda ett halländskt bondeuttryck - ett hie. En sörja av fett och gegga som luktar illa. Patologen sade om njuren att den väger som 20 kronor lösgodis, men har till uppgift att inuti kroppen upprätthålla urhavet vi en gång steg upp ur.

Dagens ljus når aldrig djupet av detta urhav förrän patologen bräcker upp thorax med snickarverktygen, klipper mellan costae och sternum med en sax, inte helt olik en sådan jag har sett i ladugården hos mormor och morfar. En sådan de hade till fåren innan de elektriska kom. Morfar höll fast tackorna med knäna och befriade dem från ullen. Det var våldsamt men kärleksfullt. Och en sådan konst! Likt en obduktion...? Jaja.

Där inne i djupet sitter hjärtat omgivet av det som på banal svenska heter "hjärtsäcken". Kungaorganet kan icke ligga i en SÄCK! Därför heter det pericardium i det genom seklerna trevande förvridna grekisk-latinet som medicinen vilar på. I en krampaktig rörelse kämpar den tjockröda i fett inbäddade muskeln. Så stod jag och munandades i grupp som kandidat i den kaklade skräcksalen med den första uppsprättade kroppen jag såg. Det satt en fet propp i arteria interventricularis anterior på hjärtat som patologen grävt fram. Då förstår man. Han sträckte fram det till mig, och så fick jag hålla en människas hjärta - alltså ett riktigt människohjärta - i handen. Jag tog emot det som en fågelunge, för sådana har jag hållit i som barn och försökt rädda, och fått den här uppfattningen om liv och död som barn från landet har som försökt rädda små djur. Men inte tillnärmelsevis samma uppfattning som morfar. Han hade ju spanskan som 7-åring! Han lärde mig hur man sticker in tummen i abborrens mun och bryter nacken av den. Man måste hålla ett fast grepp om den slemmiga, hala kroppen. Jag fick göra det för morfar hade bara en hand. Den andra tog traktorn en vinterdag när mamma var 17 och skidade omkring på gården. De tog honom till Malmö Allmänna sjukhus, där jag är nu! Handkirurgerna här var bäst i landet,

men handen kunde de inte sätta tillbaks och istället fick han en krok. Och på kalas hade han en lätt gummidoftande anspråksfull protes. Jag undrar var den är nu. Men tillbaka!

Fågelungar går nu icke att rädda. Visserligen har jag förstått att det är trams det där om "människans doft", men det är en klyftig idé av föräldrar för att låta barnen undgå den oundvikliga sorgen efter att fåfängt ha vårdat den moribunda fågelungen i en plastburk. Var det där jag ville bli läkare? Var det när jag såg tackorna föda fram kletiga benrangel till lamm? Så gav djuren upphov till både en blottlagd anatomi och en insikt om varats villkor i världen. Organismens kamp mot undergången tydliggörs i naturen, och det sökte mig när vi skulle flytta en patient till intensivvårdsavdelningen en kväll. Där ligger människan uppslagad och kvantifierad in i minsta vätskeförskjutning och jonbalans. Hon är så mycket kropp just då! Livets kemiska och rumsliga villkor ställs på sin spets, människan åter organism. Vi möttes upp av en doktor i för stora vita kläder, bred käke, MBT-sandaler, skepparkrans & krulligt hår - alltså bondsk. Ingen sade något, men alla märkte, hela hans väsen utstrålade: hit men inte längre! Genom denna dörr tränger döden icke in! Så: Slangar. Emulsioner. Kolloider. Vasopressorer. Från hundratals år av mänsklig strävan dessa ur djungeln utvunna molekyler som är halmstrån vilka tillsammans väver moirernas tråd.

Åter till hjärtat.

Så förstod jag hur aortaklaffen fungerade och varför den kallas fickklaff. Starka, funktionella påsar som newtonskt håller emot ett tryck på 120 millimeter kvicksilver (en sådan icke-intuitiv storhet!). En fysiolog med gul slips sade att han kunde känna radialispulsen och sedan klämma åt om arteria brachialis tills det slutade pulsera i handleden. Han visste med hur många millimeter kvicksilver han klämde sade han! Det är väl som George Bernard Shaw skrev: "Kandidater är ett riktigt pack. Lika nyckfulla som en pöbelhop, även om de kan hanteras av varje professor som vill sänka sig så lågt". Jag har efter den episoden aldrig igen hört om någon som kan ta detta alltför manuella blodtryck. Vi fick lära oss att andaktsfullt sitta så tysta som möjligt med de nya 500-kronors-stetoskopen (alla killar valde helsvarta) pressade mot vad vi gissade var någons armartär och sakta, försiktigt vrida den lilla ventilen och lyssna efter det som exotiskt nog kallas Korotkoffs ljud: när blodet tvingar sig genom det av manschetten sammanpressade blodkärlet. Väl på akutmottagningen, kaxig och stolt över mina färdigheter i tryckmätning, undrade chefen varför vi fortfarande lärde oss det då de sedan flera år haft automatiska blodtrycksmätare. Men på akuten fanns i alla fall levande patienter! Vita skynten fladdrade fram och tillbaks. Hoppfullt.

En drömbild där medborgaren plötsligt får bli någon annan, dra på sig en vit (alltid vit) patientskjorta och assimileras in i kollektivet, kapitulera. Jag skulle ta hand om en patient med ett sår i ögonbrynet och började fråga som en skjutjärnsdoktor dessa specifika grejer som bara måste vetas. De som är fundamentet i hålkortet som är att vara doktor. Som är det raster ur vilket läkekonsten avtecknar sig. Det är också tryggt för patienten. De tänker kanske att det här är la en trevlig påg men det är inte det viktiga här. Det viktiga är att han ställer frågor för det betyder att han kan något. Jag är i trygga händer. För det första som går förlorat hos den unge kandidaten och sedermera doktorn, det är all denna oro. Patienterna har googlat på internet och där står det klart och tydligt att de har kräftan. Fantasin öppnar upp en avgrund kring sjukdomen. För sjukdomarna är så hemska, de kan vara djupt inuti människan. Och de kan vara omöjliga att gräva ur utan att få med själva livet. För doktorn är sjukhuset som ett andra hem (ett enda hem?), men för patienten kanske ett förebud, en gång ner i en grav. Britsen en sarkofag.

Vi stack ner en kamera i näsan på en patient. Bedövningsmedel i näsborren. Det är blått och rinner ut lite, smakar illa. Patienten spottar och frustar. Men sen gör det inte ont. Den mycket lilla kameran letar sig fram längs den fina och smidiga slemhinnan i näsans golv. Kroppens tystnad är bruten. På en HD-skärm (tyvärr inte 3D, men det har de på urologen har jag sett med egna ögon) kunde vi se svalget, struphuvudet, stämbanden, struplocket som ligger blek och fet som ett rabarberblad mot tungbasen. Den som en gång sett det kan inte ta miste. Eller som den sjungande medicinskan, likt ett alviskt språk, utspottat med inövad obryddhet: pharynx, larynx, plicae vocalis, epiglottis. En doktor sa att det bästa som medicinen frambringat är bedövningsmedel. Men anestesi betyder inte "utan smärta", det betyder "utan att känna". Och med en plasthandskebeklädd hand över pannan på en livrädd, frustande patient, blått snor över hela hakan och en lång slang med kamera genom näsan ner i halsen frågar jag mig: Utan att känna? När blev medkänslan och den egna rädslan för cancer mindre framträdande än anatomitermer, diagnostik, och behandling? När blev den det. Är det det som är att vara doktor? Eller är det ett uttryck för rädslan kring det svåra? Jag hittade en tentamen för läkare från år 1697 där frågorna löd: "Vad bör man anse om läkarens lycka?" och "Varifrån kommer ängslan i melankolin?". Det fanns inget facit. Men det var ett prov på läkarens introspektion. Själv är jag ju så socialt ängslig att jag redan övat in mitt svar på cancerbeskedet för att göra det enklare för doktorn: "Jaså, jaha, så det var såhär det skulle sluta...ja, kostymen är sydd i det tysta! Säg doktorn, tror ni jag klarar mig till nästa fotbolls-VM?"

Doktorn svarar:

- Vi tittar på fotboll för att vi inte orkar stirra ner i vår egen avgrund.

Patienten hade tagit starka smärtstillande och druckit alkohol och jag sa till doktorn att det är väl ingen bra kombination? Så ska man väl ändå inte göra? Doktorn spände ögonen i mig och sa: "Glöm aldrig att det kunde varit du. Hade du varit i hans situation kanske du också sköljt ner en näve Tramadol med fem Åbro 7,3. Ibland kanske det behövs något för att ta emot gråten". I tentamen från 1697: "Kan det någonsin vara tillrådligt att ordinera ett rus?"

Något senare medan jag skamsat svansade efter den mycket gamle doktorn genom korridorerna frågade jag vad han skulle blivit om inte läkare. Han svarade bonde, och sedan att allt som händer är av en slump. Så kände vi igenom ansiktet, bankade på tänderna, kikade på trumhinnorna. Petade på nässkiljeväggen, lyste i ögonen. Så det starka ljuset. Bedövning. Blod. Stygn. Tystnad. En resa i tomografen.

Vi har gjort allt vi kan men nu kan vi inte hindra sjukdomen längre, sa doktorn till en liten man. Han var inte gammal, men genomsatt av metastaser. På en internmedicinsk avdelning är patienten ung om hen är under 75. Det kallas brytsamtal, det samtalet där en säger: det går inte att hindra detta som sliter i din kropp. Det går förvånansvärt snabbt att vänja sig vid detta. Det är precis som med allt annat, människan vänjer sig vid allt. Förutom sin egen död, eftersom det ligger i dess natur att den måste vara ny. Övåntat samlad sade patienten till mig och doktorn:

- Ni ser så bekymrade ut. Vad är ni bekymrade över?

Och det fanns ju inget att svara på det, så jag sa inget och jag var ju bara kandidat. Doktorn fick säga något! Men hon sa inget tror jag, och då vände sig patienten mot mig och jag tänkte nej nej och sjönk ihop in i stora rocken som kändes så främmande just då. Och så frågade han:

- Och du då, kandidaten, hur känns det att stirra döden i vitögat?

- Det är hemskt, pressade jag fram, och så lipade jag lite.

Det finns så mycket lidande, men vad ska det betyda? Sorgen blir en fond mot vilken människan kan avteckna sig, och det som kännetecknar människan: hon vänjer sig vid allt. Människan klarar allt. Också detta att dö. Läkaren är grindvakten vid ängen framför floden Styx. Men det är den enda grinden! Doktor Glas skri i världen: "liv - jag förstår dig inte!" beskriver känslan inför detta

stora - att finnas till i kanske åttio år. Och så döden. Väntad men ändå plötslig, ett andetag som rasslar ur det sista ur dig. Inte konstigt med idén att själen lämnar kroppen, för det är precis som spottade lungorna ut någonting extra. "En utveckling ej förenlig med livets bestånd", var en eufemism kirurgiprofessorn höll speciellt kär. Medicinöverläkarens pose var att ledigt dra upp byxorna vid låren, lägga det ena långa benet över det andra (precis så håret på benen kröp fram över de tunna strumporna i seglarskorna, alltid seglarskorna), andas in hastigt och med oändliga konstpauser diktera: Med palliativ medicin är det som med en lastångare som går för full fart in i Helsingborgs hamn - det gäller att sikta på det billigaste. Och för var gång det står klart att man gjort allt för människan i rummet, men avgrunden tillbaks till livet är för stor att överbrygga - då visar döden sitt ansikte från ett nytt håll, lite olika varje gång. Och det är inte så skrämmande när man börjar känna igen det.

Medicinklinikens aula är numera uthyrd till ett teatersällskap och jag har inte längre tillgång till den. Jag har ringt konstnären som målat tavlan, men hon svarar inte. Och jag har hittat en mindre storlek på rocken. Men det får vara sagt att Hippokrates passage var en ypperlig introduktion till verksamheten i paviljongerna här.

Jag vaknade till av applåderna som egendomligt nog förärades alla föreläsare. Sömndruckna stapplade vi ut i ljuset av dagen, det var morgonen efter en sommarstorm. Då når saltet från sundet in över Allmänna Sjukhuset och från slätterna åkrarnas doft som blandas med de vibrerande aromerna från planteringarna i sjukhusparken. Då doftar det av hav, gödsel och liv! Fullskalestatyn av en hjort utanför dialysen skimrar i grönt. Genom byggnaderna flödar landstinget förkroppsligat, driver runt likt ett evigt snurrande hjul, en ändlös rad av bilder. Uppfylld av allt detta rann en sista putslustig studentikos parafra ur min mun, viskade in i örat på min medkandidat:

Tiden är kort, texten lång
koncentrationen är flyktig
minnet bedrägligt
tentan svår.